

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

I

İZMİR - 1983

el - HEMEZÂNÎ ve MAKÂMÂTI

Yard. Doç. Dr. Nevzat AŞIK

A - H A Y Â T I :

Bedî'u'z-zamân'ın hayâtına dâir elimizde fazla bir bilgi yoktur. Bu konudaki mâlûmat el-Hemezânî'nin devrinde yaşamış ve kendisini yakından tanımış olan es-Se'âlibî'nin (öl. 429/1037) Yetimetu'd-Dehr... isimli eseri ile edibin kendi eserlerine dayanmaktadır¹.

1— A d ı , L â k a b ı , N e s e b i !

Adı, Ahmed İbn Huseyn İbn Yahyâ İbn Saïd el-Hemezânî'dir. Künyesi Ebu'l-Fadl, lâkabı ise Bedîu'z-zemân'dır². H. 358 /m. 969 tarihinde Hemezân da doğmuştur³. Bedî'in doğum yeri Hemezân olduğu için bazı kimseler onun aslının İran'lı olduğunu zannetmişlerdir⁴. Halbûki o, kendisinin Hemezân'a yerleşmiş asil bir arap ailesinden olduğunu Ebu'l-'Abbâs el-Fadl

(1) Ebû—Mansûr 'Abdu'l—Melik İbn Muhammed İbn İsmâil es—Se'âlibî, Yetimetü'ddehr fi mehâsinî ehli'l—'asr, (y.y., 1973), IV, 226-258

(2) Ebu'l - 'Abbâs Şemsu'd-din Ahmed İbn Muhammed İbn Ebi - Bekr İbn Hallikân, Vefayâtu'l—e'yan ve enbâu ebnâi'z—zemân, tahkik: Dr. İhsân 'Abbâs, (Beyrut ts) I, 127

(3) Zeki Mübârek, en—Nesru'l—fenni fi'l—karnî'r—râbi' (Kâhire 1934), I, 395. C. Brockelmann'ın tesbitine göre Bedîu'z-zemân'ın doğumu yukarıda zikredilen senenin 13 cumâdi's—sâni, 5 Temmuzuna rastlamaktadır. Bkz. Târihu'l - edebi'l - 'Arabî, (çev Dr 'Abdulhalîm en - Neccâr) Mısır 1968, II, 112.

(4) Bkz. Mârûn 'Abbûd, Bedî'u'z—zemân el—Hemezânî, (Kâhire 1971) s. 16, Mârûn 'Abbûd Bedî'in babasının adının da belli olmadığını iddiâ etmektedir. a.g.e. s. 16. Halbuki yukarıda zikredilen şeceresinde baba adının «Huseyn» olduğu gayet açıktır. O bu davranışı ile el—Hemezânî'nin nesebinin Mudar kabilesine dayanamayacağı fikrini savunmağa çalışmaktadır. Oysa kaynaklardaki bilgi bunun aksini haber vermektedir.

İbn Ahmed el isferâinî'ye⁵ yazdığı bir risâlesinde şöyle ifâde etmiştir :

«...İsmim Ahmed, doğum yerim Hemezân, aslım Tağlib ve Mudar kabilesinden...»⁶ el - Hemezânî arap idi. Ve İran'da arap olduğunu açıkça haykırıyor, arapların fazilet ve üstünlüklerini sayıyordu. Bu hususu Şeyhu'r-Reis Ebû-'Âmire yazdığı bir risâlede açıkça belirtmiştir⁷.

Bedi'u'z-zemân lâkabı ise O'na pek lâyıktır.

Ondaki hâfıza kuvveti, sür'at-i intikâl, garib kelimeleri istediği gibi kullanması, lâfızlarla âdetâ oynama ve onları dilediği gibi meczetme san'atına sâhip oluşu, akrânı ile karşılıklı yaptığı münâzara ve müsâbakalarında müşâhede ettiğimiz hazır cevaplılık ve manevra kâbiliyeti nazar-ı itibâra alınacak olursa, kendisine «Bedi'u'z-zemân» lâkabının verilmesi tabii karşılanacaktır⁸.

2— T a h s i l i :

Bedi'u'z-zemân el-Hemezânî'nin tahsil ve terbiyesi ile ilk meşgûl olan babası oldu. Memleketi olan Hemezân'da bulunduğu sırada burada mevcûd âlim ve edîblerin derslerine devâm etti. Huzûrlarında dil, edebiyât ve dîni ilimleri tahsil etti⁹.

el-Hemezânî'nin eğitim ve öğretimi ile yakından meşgûl olan en önemli hocası Ahmed İbn Fâris İbn Zekerriyyâ el-Kaz-

(5) Ahmed İbnu'l—Hasen el—İsferâinî, müfessirdir. Eser sâhibidir. Kehhâle, I, 190.

(6) İbrahim Ef. el—Ahdab et—Tarablusi, Keşfu'l—ma'âni ve'l—beyân 'an Resâili Bedi'z—zemân, (Beyrut, 189), s. 8-9.

(7) Bkz. Resâil, s. 279—280; M. Kürd 'Ali, Mecelletu'l—Mecma'î'l—'ilmî'l—Arabî, (Dimeşk 1948), sayı: 23, s. 19—30.

(8) Arap Dili ve Edebiyatı sahasında «Bedi'u'z—zemân» lâkabı ile tanınmış başka edîbler de vardır: Meselâ, Bedi'u'z—zemân İsmâil İbnu'l—Hüseyn İbn İsmâil İbn Ahmed İbn 'Abdillâh İbn Nûh el—Kirmâni Nahv ve dil âlimidir. Hazır cevaplılık, sür'at—i intikâl, keskin bir zekâ ve anlayışa sahip idi. H. 543 senesinde hayâtta idi. Cemâlu'd—Din Ebu'lHasen 'Ali İbn Yûsuf el - Kiftî, İnbâhu'r - ruvat 'alâ enbâhi'n - nuhât, tahkik : M. Ebu'l—Fadl İbrâhim, (Mısır 1950—1955), I, 193.

(9) Dr. Şevki Dayf, el— Makâme, (Kâhire 1964) s. 13.

vinî (öl.395/1004)dir¹⁰. O, hocası İbn Fâris'in sâhip olduğu mâ-lûmâtın tamâmını öğrenip hazmetmiştir¹¹. Özellikle meşhûr e-seri olan makâmât'ında takib ettiği uslûb tarzında bu hocası-nın tesiri büyük olmuştur¹². İbn Fâris'in çok sayıdaki talebele-ri arasında en önemli ikisi es-Sâhib İbn 'Abbâd ve Bedî'u'z-zemân idi. İbn 'Abbâd ile hocasının arası ilk anlarda gâyet iyi iken sonraları bazı sebeplerle açılmıştır. Halbûki Bedî'u'z-zemân için böyle bir durum mevzû-u bahs olmamış, O'nun, hocası ile ara-sındaki münâsebetlerde dâima dostluk ve sevgi hâkim olmuş-tur¹³. Bu durum daha sonra da devam etmiş, aralarında mek-tuplaşma vâki olmuştur. Bedî'u'z-zemân'ın, hocası Ahmed İbn Fâris'in zamânın zemmi ile ilgili olarak kendisine yazdığı bir risâleye verdiği cevabın sonunda şöyle dediğini görüyoruz :

«Hemezân'lı olduğumu biliyorsan, aklımın zayıflığı dola-yısı ile beni kınama»¹⁴.

3— H e m e z a n ' d a n A y r ı l ı ş ı :

el-Hemezânî H. 380 yılında 22 yaşında iken lûgat, şiir ve nesirle ilgili olarak ilmini tamamladığı Hemezân'dan ayrıldı¹⁵. Öyle görünüyor ki Bedî' ayrıldığı sırada doğup büyüdüğü yer

(10) Ahmed İbn Fâris, dil ve edebiyât imamlarının ileri gelen büyüklerinden-dir. Ebû-'Bekr Ahmed İbnu'l—Hasan el—Hatîb, Ebu'l—Hasan 'Ali İbn İbrâhim el - Kattân, Ebû - 'Abdillah Ahmed İbn Tahir İbn el - Müneccim gibi hocaların elinde yetişti. Bir müddet Hemezân'da ikâmet etti. Daha sonra Rey şehrine giderek yerleşti ve vefâtına kadar burada oturdu. Şâfiî mezhebendendi. Hayâtının sonralarına doğru mâlikî mezhebine geçti Ba-bası da fakih ve dil bilgini bir âlimdi. Kemâluddîn 'Abdurrahmân İbn Muhammed İbn el—Enbârî, Nuzhetu'l—elibbâ' fi tabakati'l—udebâ, tah-kik: Dr. İbrâhim es—Samarrâî, (Bağdat 1959), s. 219—220. Önemli eser-lerinin bir kısmı şunlardır:

el—Mücmel fi'l—luğa, Hilyetu'l—fukahâ, Fikhu'l—luğa, Mekâyisu'l—luğa, Câmi'u'te'vil fi tefsiri'l—Kur'ân...

Bkz. Kehhâle, II, 40—41; el—A'lâm, I, 184.

(11) Yetime, IV, 257.

(12) Fâres İbrahim Harirî, Makâme Nevîsi der Edebiyât-ı Fârisi ve Te-sir—i Makâmâtı 'Arabî der ân, (Tahran 1342), I, 174.

(13) en—Nesru'l—Fennî fi'l—karnî'r—râbi', II, 33—34.

(14) Resâil, s. 419, nr. 166

(15) Yetime, IV, 257.

olan Hemezân'dan memnun değildi. O beldesini şöyle tavsif etmiştir:

«Hemezân benim övdüğüm bir beldemdir. Fakat O, belde-lerin en kötüsüdür. Çocukları çirkinlikte ihtiyarları gibi, ihtiyarları ise akılca çocukları gibidir¹⁶.

O, Hemezan'dan ayrıldıktan sonra Sâhib İbn 'Abbad'ın yanına Rey'e gitmiştir¹⁷. Sâhib İbn 'Abbâd bu asrın meşhûr edîb-lerindendir. Ve bu tarihlerde Büveyhilerin veziri bulunuyordu. Büveyhilerin devlet başkanları ilme saygılı bulduklarından vezâret mevkiine mümkün mertebe edîb ve âlimleri getiriyorlar ve asrın ilim meraklılarına imkânlar sağlıyorlardı. Bedî burada sâhib ile samîmiyet kurdu ve kendisinden faydalandı. Bir müddet kütüphanesinden istifâde etti, meclislerinde hazır bulundu, Sâhib İbn 'Abbâd Bedîde mevcut olan kuvvetli muhayyile ve zekâ üstünlüğünü sezdiği için olacak ki ona karşı büyük bir teveccüh gösterdi. Zira o, kendisine teklîf edilen farsça beyitleri arapçaya terceme ediyordu¹⁸. Nitekim (380/990) senesinde Sâhib İbn 'Abbâd'ın yanında iken bu vezirin emri ile Şâir Mantıkî'nin (öl. 380/990 civârı)¹⁹ üç beytini farsçadan arapçaya çevirmişti²⁰.

Bedî'u'z-zemân el-Hemezânî Rey'den Cürcân'a geldi. Burada bir müddet İsmâiliyye Mezhebine mensûb insanların arasında ikâmet etti. Ebû-Sa'd Muhammed İbn Mansûr ile tanıştı. Onunla hususî dostluk kurdu, iltifâtına mazhar oldu, ilmi ve edebî mâlûmâtından istifâde etti. Bedî' Neysâbur'a gitmeye karar verdiği zaman, bu zât onun hareketine yardım etti ve yol ha-

(16) el—Bustâni, Dâiratu'l—ma'ârif—Encyclopedie 'Arabe, (Matba'atu'l—ma'ârif, Beyrut 1882), V, 254.

(17) Yetime, IV, 257.

(18) Şevki Dayf, a.g.e, s. 14

(19) Adı, Muhadmed İbn Tâhir İbn Behrâm es— Sicistâni'dir. Lâkabı Ebû—Süleyman el—Mantıkî'dir. Filozof, edîb ve şâirdir. Sicistan'lı olup Bağdat'da ikâmet etmiştir. Merâtibu kuva'l—insân risâle fi'l—muharriki'l—evvel, Şerhu kitâbı Aristo. vs. gibi eserlerin sâhibidir.

Bkz. İbnu'n—Nedim, el—Fihrist, (Beyrut ts.) s. 264; el—A'lâm, V, 40—41; Kehhâle X, 96.

(20) Prof. Dr. 'Ali Nihâd Tarlan, İrân Edebiyatı, (İst. Ahmed Sa'id Matbaası 1944) s. 52.

zırlıklarını yaptı²¹. Bedi'ü'z-zemân Ebû-Nasr İbn el-Merzubân'a²² yazdığı bir risâlede Cürcân'dan ayrılış sebebini izâh etmiştir²³.

el-Hemezani (382/992) senesinde Neysâbur'a geldi²⁴. Ancak o bu şehre geldiği zaman elinde avucunda hiçbir şey kalmamıştı. Çünkü yolda bir grub hırsızın saldırısına uğramış, üzerinde ne varsa soyulmuştu. Başından geçen bu durumu bir risâlesinde anlatır ve Neysâbur'a sadece bir deri bir hırka ile girdiğini ifâde eder²⁵.

Neysâbur Bedi'ü'z-zemân el-Hemezânî için pek verimli bir yer oldu. Burada talebelerine 400 makâme yazdırdı²⁶. Neysâbur'da zamânın büyük edîbi Ebû-Bekr el-Huvârizmî vardı. Bedi' huzûrunda hayır bulacağını ümid ederek el-Huvârizmî'ye yaklaştı. Fakat el-Huvârizmî O'na hüsnü kabûl göstermedi ve iltifât etmedi. Bedi'ü'z-zemân buna oldukça kızdı. Aralarında hiç de iyi olmayan tatsız olaylar cereyân etti. Hemezânî, Ebû-Bekr'den intikâm almak ve sahip olduğu mevkiini sarsmak, değerini düşürmek için fırsatlar kollamağa başladı²⁷. Ebû-Bekr el-Huvârizmî hakkındaki düşüncelerini kendisi şöyle ifâde eder :

«...Eskiden beri bu faziletli edîbin şöhretini duyar, gönlümüzce onu görmeyi çok isterdik. Hakkındaki haberleri duyduğça ona hayrân oluyorduk. Düşünüyor ve hayâl ediyorduk ki, memleketine varıp kendisine mulâkî olduğumuzda aramızda husn-u muâşeret ve sevgi peydah olacak, gurbet kelimesi ve edebî yakınlık bizi birbirimize yaklaştıracak. Halbuki o bu tah-

(21) Yetime, IV, 257.

(22) Sehl İbn Merzubân— Ebû—Nasr, edîbidir. Aslen İsbehân'lıdır, Neysâbur yakınlarında bulunan Kâyın'de doğdu ve yetiştı. Müteaddit defalar Bağdat'a seyahat etti, kitap aramak için. Neysabur'da oturdu es-Seâlibî'nin muâsırıdır. Aralarında bir takım yazışmalar oldu. Şiir yazdı. Eserleri şunlardır: «Ahbâru Ebi'l—Aynâ', Ahbâru İbni'r—Rûmî, el—Âdâb fi't—ta'âmî ve's—şerâb» el—A'lâm, III, 210.

(23) Bkz. Resâil, s. 150-151

(24) Yetime, IV, 257.

(25) Bkz. Resâil, s. 105, nr. 17.

(26) Yetime, IV, 257. Makâmelerinin adedi hakkında bilgi ileride verilecektir.

(27) Enis el-Makdisî, Tetavvuru'l - esâlibî'n - nesriyye fi'l - edebi'l - 'Arabi, (Beyrut 1968). s. 372.

minin tamamen zıddını yaptı.»²⁸

Daha sonra Bedi' ile el-Huvârizmî arasında, o zaman Ney-sâbur'da mevcûd olan edebiyât ve ilim çevreleri tarafından da ilgi ve merakla takîb edilen meşhur münâzara meydana geldi²⁹. el-Huvârizmî'yi sevmiyenler tarafından tertîb edilen bu münâzara hasmına nazaran, çok genç, zeki, hazır cevap olan Bedi' u'z-zemân tarafından kazanıldı. O'nun bu başarısı göklere çıkarıldı. Melik, reis ve devlet başkanları yanında i'tibârı arttı. Her gittiği yerde büyük bir saygı ile karşılandı. Ebû-Bekr'in aynı senede vukû bulan ölümünden sonra meydan el - Hemezâni'ye kaldı. Kendisine gâyet güzel hal ve seyahâtler isâbet etti. Horasan³⁰, Sicistan ve Gazne'de³¹ gidip imkânlarından istifâde etmediği, iyilik ve varlıklarından faydalanmadığı tek belde, emir, vezir ve reis kalmadı, nimetlere gark oldu³².

Bedi' Hoarsan'da iken Sâmâniler ile Gazne'liler arasında yeni bir savaş çıkmıştı. Bunun üzerine O, Sicistan'a geçti ve burada Halef İbn Ahmed (öl. 399/1009)³³ ile tanıştı³⁴. Sicistan dan Gazne'ye gitti. O sırada Gazne'liler devletinin başında Sultan Mahmûd el-Gaznevi (öl. 421/1030)³⁵ vardı. Bu meşhûr kuman-

(28) Ebû—İshâk İbrahim İbn 'Ali el—Husri el—Kayravâni, Zehru'l—âdâb ve semeru'l - elbâb, (Beyrut 1972) II, 510.

(29) Münâzara'nın mâhiyyeti hakkındaki bilgi yerinde verilecektir.

(30) İra'nın doğusunda bulunan geniş bir arâzidir. Amu - Deryâ'nın güneyindeki ve Hindu—Kuş'un kuzeyindeki memleketleri ihtivâ ettiği gibi, siyâsi bakımdan Mâverâunnehr ile Sicistan'ı da hudutları içine almıştır. Geniş bilgi için bkz. CL. Huart, İA, Horasan mad. V, 560—562.

(31) Afganistan'da eski bir şehirdir. Geniş bilgi için bkz. M. Longworth Dames, İA, IV, 741—742.

(32) Yetime, IV, 258

(33) Halef İbn Ahmed yâkûb İbnu'l - Leys es - Saffâr oğullarındandır. Sicistan emiri idi. Bunun için kendisine es—Sicistanî de denmiştir. İlme hizmet etmiş ve asrının ilim adamlarını memleketinde tophiyarak bazı eserlerin meydana gelmesine sebep olmuştur. Bkz. el—A'lâm, II, 356—357.

(34) Fâreş İbrâhim Harîri, a.g.e. I, 176.

(35) Mahmûd İbn Sebûktekin el—Gaznevi (361—421/971—1030) Fetihleri ile meşhur bir kumandandır. Hind fâtihidir. İdâre merkezi Gazne idi. Orada doğdu ve orada öldü. Babası Sebûktekin (387/997) de öldüğü zaman Mahmûd, İsmâil, Nasr adlarında 3 çocuk bırakmıştı geriye. Bu üç kardeş arasında çarpışmalar oldu. Mahmud kazandı. Saltanatı ele geçirdi. Ho-

dan Hind ve İran'da gerçekleştirdiği büyük fetihlerin sâhibi idi ve o sıralarda memleketinin sınırları Hind'den Neysâbur'a kadar uzanıyordu. Bu arada şunu söylemek yerinde olur. el-Hemezânî dâima büyük kuvvet ve gücün, bol malın, servetin nerede bulunduğunu iyi bilen bir adamdı. İhtimâl ki Bedî' oraya bu meşhur kumandandan istifâde etmek için gitmişti. Nitekim Gazne'den sonra gidip yerleştiği son durağı Herat³⁶ olmuştur³⁷. Herât o zamanın en güzel şehirlerindendi. Yakût (öl. 626/1229) bu şehri şöyle tavsif etmektedir: «Herât, Horasan'ın meşhûr ve büyük şehirlerinden biridir. Ben (607/1210) senesinde orada olduğum sırada, ondan daha güzel, daha büyük, daha kalabalık, onun kadar çok bahçelerle donatılmış avları ve hayrâtı bol, âlimler, fazilet ve varlık sâhipleri ile dolu bir şehir görmedim.»³⁸ Bedî'in vardığı zaman da Herât Gazne'liler Devleti'ne tâbî idi. es-Se'âlibî'nin dediği gibi, Bedî'u'z zemân Mahmûd el-Gaznevî ile görüştü ve O'nu medhetmek için bir de kaside söyledi³⁹.

Bedî' Herât'da Ebû-'Alî el-Huseyn İbn Muhammed el-Huşnâmî adında fâzıl ve zengin birinin kızı ile evlendi. Bu sebep ile Ebu'l-Fadl'ın durumu düzeldi. Son derece verimli bir çiftliğe sâhip oldu. Mes'ûd bir hayat yaşadı.⁴⁰ Muhtelif resâili arasında görüldüğü üzere Bedî' babasına yazdığı risâlelerde Herât'ta mal, mülk ve tarlalara sâhip olduğunu yazar, babasının, kardeşlerinin ve amcasının yanına gelmelerini ister⁴¹.

Herât'ta varlıklı oluşu yanında nüfûzu da artmıştır. Bu sebeple hayâtının sonlarına doğru kendisine emirlerin yanında şefâatçı olması için başvuranların sayısı çoğaldığından olacak

rasan beldelerini Samânilerden aldı. Türk asıllı olan Mahmûd hayâtının son iki senesini şiddetli bir hastalık içinde geçirdi. Âlimlerle oturur, onlarla münâzaralar yapardı. Fakih ve edib bir zâttı. el—A'lâm, VIII, 47—48

(36) Afğânistan'ın kuzey—batısında bulunan bir şehir olup aynı isimdeki eyâletin merkezidir. Geniş bilgi için bkz. Zekî Velidi Togan, İA, V, 429—442.

(37) Yetime, IV, 258.

(38) Ebû—'Abdillâh Yakût İbn 'Abdillâh el—Hamevî, Mu'cemu'l—Buldân (tah. rân 1965) IV, 958.

(39) Fâres İbrâhim Harîrî, a.g.e., I, 177.

(40) Yetime, IV, 258.

(41) Şevki Dayf a.g.e., s. 16

ki o, şöyle demektedir :

«Bunlar güneşin benim tarafımdan doğduğunu biliyorlar⁴².»

4— V e f â t ı :

Fakat Bedi'u'z - zemân'ın bu mes'ûd hâli çok devâm etmedi. (h. 398/m. 1007) senesinin 11 cumâdi'l-âhıra Cuma günü⁴³ vefat ederek dünyasından ayrıldı.⁴⁴ Bedi' gibi bir edib için bu ölüm tarihi çok erken kabul edildi. Zira vefât ettiği zaman yaşı henüz kırk idi. Asrın edibleri onu kaybetmekle büyük bir üzüntü duydu, ona ağladı ve kalemin ucu kesildi.

İbn Hallikân (öl. 681/1282) Bedi'in ölümü ile ilgili olarak şu rivâyeti nakleder: «Hemezânî sekteden öldü. Acele olarak defnedildi. Kabrinde iken ayıldı ve geceleyin sesi duyuldu. Kabrini açarak kendisini çıkardılar. Fakat O'nu sakalını eli ile tutmuş bir vaziyette kabir korkusundan ölmüş olarak buldular.⁴⁵

Hemezânî ölümünden önce imanının doğruluğuna, itikâdının sağlamlığına, bid'atlerden uzak olduğuna delâlet eden bir vasiyet bırakmış ve namazını hadis ve sünnet ehlinin kılmasını istemiştir⁴⁶.

B— K İ Ş İ L İ Ğ İ

Bedi'u'-zemân el-Hemezânî çok zeki bir insandı. Büyük bir sur'at-i intikâl sâhibiydi. Muâsırı ve kendisini yakından tanıma imkânını bulmuş olan es-Se'âlibî O'nu şu sözleri ile tavsif etmektedir :

«Edebiyâtın sırrına ve özüne el-Hemezânî kadar vâkîf, onun gibi sihirli ve veciz bir uslûba sâhip, bu mertebede bir kimse ne görüldü, ne de böyle birinden bahsedildi... Son derece şaşırtıcı ve daha önce bilinmiyen bir edebî uslûba sahipti. msl. Daha önce hiç işitmediği 50 beyitten fazla kasıdeyi okur, derhal tamamını ezberler, bir harf hafzetmeden mânâyı da bozmaksızın baştan so-

(42) a.y. Herat'ta geçen hayatını vezir Ebû—Nasr el—Mikâli İbn Ebi—Beride'ye yazdığı bir risâlede anlatır. Bkz. Resâil, s. 351—352.

(43) Vefeyât, I, 129

(44) Yetime, IV, 358

(45) Vefeyât, I, 129

(46) Resâil, s. 534—537; Mecelletu Mecme'ı'l—'İlmi'l—'Arabi, XXIII, 20.

na okurdu. Daha önce tanımadığı, bir defa bile görmediği bir kitaptan beş-altı yaprağa bakar bakmaz ezberler ve irticâlen okurdu.

Kendinden bir kaside söylemesi, ya da bilinmiyen bir konuda bedîî mânâlarla dolu bir risâle yazması istendiğinde, aynı an ve saatte onu bitirir ve cevâbı da içinde olurdu.

Bazan, kendisine teklif edilen (kitâbı) mektubu yazar, sonra onu son satırından başlar yavaş yavaş başa doğru gelerek okurdu. Bir de bakarsınız ki ortaya yepyeni ve çok güzel uslûbli bir yazı çıkardı... Kendisine nesrin ve nazmın gâyet zor olanından teklif edilenleri, irticâli olarak sür'atle ve bir nefeste inşâd ederdi. Onun sözlerinin tamamı yeni ve şahsına münhasır bir uslûbtadır. Edebiyâta yeni şeyler kazandırmıştır. Bütün bunlar keskin zekâsının mahsûlüdür. Garîb manaları ihtivâ eden farsça edebî beyitlerin kendisinden tercemesi istendiğinde, bunları derhal yepyeni bir uslûbla arapça'ya beyitler hâlinde terceme ederdi⁴⁷.

Bedî'in şahsî kâbiliyet durumu budur. es-Seâlibinin onun hakkındaki bu sözleri insana ilk anda mübalâğa gibi gelmektedir. Fâkat el-Huvârizmî ile aralarında geçen meşhûr edebî münâzara nazar-ı i'tibara alınırca, sâhip olduğu bu özelliklere inanmak gerekecektir.

Bedî'in karakter ve huy durumu enteresandır. Zekâ ve hâfızasında olduğu gibi O, bu yönü ile de şahsına münhasır bir hal arzeder.

es-Se'âlibî O'nun bu cephesi hakkında da bilgi verir ve «-Bununla beraber- el-Hemezânî, makbûl, mûnis, kendisi ile iyi geçinilen, ahlâklı, temiz ve asil..., bir kimsedir» der⁴⁸.

Fakat biz makâmât ve bilhassa resâilini okuduktan sonra O'nun hakkında es-Seâlibî kadar iyimser düşünemiyor ve kendisini hiç de denilen gibi bulamıyoruz.

Bedî'u'z-zemân, gururlu, her an kendini gösterme ve enâniyet içinde bulunan, kinci, intikamcı ve menfaatini fazlaca seven bir kişi olarak görülmektedir.

(47) Yetime, IV, 256—257

(48) a.g.e., IV, 257

el-Huvarizmî ile yaptığı münâzara da, asrının bu ünlü edibini alt edebilmek, sindirebilmek ve onun karşısında kendi gücünü gösterebilmek için başvurduğu metod ve yollar edebî seviyesi ve bir insan edeb ve haysiyeti ile bağdaşmamaktadır. Daha münâzaranın başlangıcında hasmını imtihân etmek için kulağını çekeceğini söylemiş, Ebû-Bekr'i bir kediden daha akılsız olmakla ittihâm etmiş⁴⁹ bizzat ona «ahmak» kelimesi ile hitap etmiştir⁵⁰. Münâzaranın bu birinci kısmından sonra hasmı ile araları bulunduğu, bir müddet onun yanında ikâmet ettiği ve ondan izzet-u ikrâm gördüğü halde ikinci kısmında Ebû-Bekr'e karşı tekrar aynı gurur, intikâm, kınama ve bir sürü alay ifâde eden söz ve kelimelerle mukâbele etmiştir. Münâzaranın bitiminde kendisinin gâlibiyeti ilân edildiği halde onun el-Huvârizmî'nin alnını öperek, «gâlibiyet onundur» şeklindeki cümlesi Bedî'in ne kadar istihzâcı ve intikâm hisleri ile dolu bir kimse olduğunu göstermeğe kâfidir. O bütün bu bir edibe yakışmıyacak hareketleri ile hasmının sâhip olduğu azamet ve şöhretini yıkmak ve yerine kendisininkini ikâme etmek istiyordu. Yegâne gâyesi bu idi. Doğru, güçlü ve genç idi. Hasmı ise kendisinin iki misli yaşa sahipti. Ama herhalde güçlü olmak itidâli elden bırakmaya sebep teşkil etmezdi. Ama ne çare ki bu durum Bedî'in ruh ve karakter yapısının bir sonucuydu.

Bedî'u'zemân'ın enâniyet ve gurur dolu ruh dünyasını aksettirmesi için şu sözünü bilmiş olmak kâfidir: «Bize uzun bir burunla gelen kimseye biz filin hortumu ile mukâbele ederiz- (karşılık veririz)⁵¹».

Onun şahsiyetini en iyi aksettiren yazıları hiç şüphesiz mektuplarıdır. Nerede ise onun bu mektuplarında hayâtından şikâyet etmediği, bencillik kökmeyanı yok gibidir. Neysâbur valisi İbn Mikâl'e yazdığı mektup ve uslûbu onun ne kadar kinici ve intikamcı bir şahsiyet ve dile sahip olduğunu göstermektedir⁵². Yazdığı risâlelerinde çok ağır ifâdeler kullanmıştır. Gücü yettiği zaman müsâmaha ettiği görülmez. İşlerinden azledilmiş bazı kimseler onun yardımını ve dostluğunu istihâm için açık kalplilikle kendisine mektuplar yazmışlardı. O

(49) Bkz. Yâkût, I, 101

(50) Bkz. Resâil, s. 46

(51) M. Abbûd, a.g.e. , s. 24.

(52) Resâil, s. 496.

verdiği cevaplarda bu risâle sâhiplerinin «kendisi ile dostluk kuracak seviye ve eşitlikte olmadıklarını»... ifâde etmekte hiç bir beis görmüyordu.⁵³ Ancak onun yerine göre itidâli tavsiye ettiğini, şeytan ve nefse uymamanın, şahsiyet sahibi olmanın gerektiğini ifâde eden mektuplarını da görmekteyiz. Bir mal vârisine bazı şeyleri tavsiye için yazdığı risâle şöyledir :

«Efendim mektubun bana ulaştı... Sen tez canlılığa lâayık-sın, fakat esâsen sabra daha lâayık-sın, dostlarla teselli bir bakıma ahmaklığa benzer bir akıllılıktır. Ölen öldü, hayatta olan yaşasın. Sen malına dört elle sarıl, onu muhâfaza et. Bugün sen varsın, yarın senin gayrın. Bu ihtiyâr rahimehullah senin vekilindir. O senin için ağladığı halde sen gülüyorsun. Şüphesiz o geceyi gündüze katarak topladığı şeylerle seni mal sâhibi yaptı ve seni Allah'a göre fakir, fakat başkalarına göre zengin olarak geride bıraktı. Şeytan seni deneyecek. Eğer ona yumuşak davranmağa kalkarsan şu sözleri söyleyen bir topluluğa iter seni...: «Malın hayırlısı şarâp ile gençlik arasında harcanan ve de ahab-u yârân ile içki köpükleri arasında yenilendir. Hayat, içki kadehleri ile kumar okları arasında geçendir. Eğer kullanılmayacaksa mal istenmezdi.» Eğer sen onlara uyar-san bu gününü şarap âleminde geçir, yarınını da harap... Bu gün kadeh için ne hoş! Yarın ise iflâs ne kötü!

Efendim! Akıllı kişi bu sazdan çıkanı «fakr», câhil ise «nakr» diye adlandırır. Neyden çıkan bu sesler bugün kulaklarda bir zurna sesi, yarın ise kapı önlerinde yapılacak gece dedikodusu... Hayât bu âletlerle bir saat... Eğer şeytan bu taraftan senin aklında bir zayıflık bulamazsa bu defa seni, gözünde sana fakirliği şekillendirecek başkalarının önüne atar. Bu sefer, kalbinle mücâhede eder, mîdeni muhâsebeye çeker, şehvet organıyla münâkaşaya tutuşur, nefsini men eder ve günâhınla dünyana döner, âhirette de bunu başkasının mizânında görürsün. Hayır, yok öyle şey. Fakat sen her iki yolun ortasını seç... Ne cimrilik ne de isrâf... cimrilik hazır bir fakirlik ve peşin bir zarardır. Kişi içinde bulunduğu şeyler korkusu ile cimrilik eder... Malında Allah için bir hisse, şahsiyyetin için de bir pay olsun. Gücün yettikçe sıla-ı rahım yap. Tasarruf cihetini tutman senin için har vurup harman savurmandan daha hayırlıdır⁵⁴.

(53) Bkz. Resâil, s. 84—85.

(54) Resâil, s. 534—535

el-Hemezâni hayâtı boyunca iki şeyi elde etmek için çalıştı. İlim ve mal. O 40 yaşına geldiği zaman kendini bütün devlet başkanları ve önemli simâların yanında meşhur eden ve itibâr kazanmasına sebep olan ilminin zirvesinde idi. Zamanının zenginlerinden biri olan el-Huşnâmi'ye damâd olmakla da büyük bir servete kavuşmuştu. Ama ne çare ki henüz böyle bir edip için çok genç denebilecek bir yaşta ecel kendisini yakaladı.

Bedi'ü'z-zemân el-Hemezâni bir mezhebe bağlı mı idi? Bağlı ise bu hangisi idi? Elimizdeki kaynakların verdiği bilgiye göre O, ehl-i sünnet mezhebini ve bu mezhebe taassup derecesinde bağlı idi. Mu'cemu'l-udebâ'daki ifâde şöyledir: «Hadis ve sünnet ehline bağlı idi»⁵⁵. Ve bu mezhepten olduğunu her yerde açıkça haykırıyordu⁵⁶. Hayatının sonunda itikâdi durumunu açıklayan bir vasiyeti ve namazın «hâdis ve sünnet ehlinin kıldırmasını» istemesi⁵⁷ O'nun zikri geçen mezhepten olduğunu doğrulamaktadır.

C— M A K Â M Â T :

1. Makâme Nedir?

«Makâme» kelimesi oturmanın - culûs - aksine ayakta durmak mânâsına gelen «kâme yekûmu, kavmen, kıyâmen» kökünden Arapça bir kelimedir⁵⁸. Cemi makâmâttır.

«Makâme» lügatta «meclis ve insanlardan meydana gelen topluluk» mânâsına gelmektedir⁵⁹. Makâm» ve «mukâm» ise her iki kelime de bazan ikâmet, bazan da «ayakta durma yeri» anlamlarına gelir. Kelime bu hali ile Kur'ân—ı Kerim'de kullanılmıştır: «Lâ mekâme lekum» yani «Lâ mevdî'a leküm», mimin ref'i ile «Lâ mükâme leküm»⁶⁰ şeklinde okunduğu takdirde ise

(55) Yâkût, I, 94. Bu konuda ayrıca bkz. es—Sem'âni, Kitâbu'l—ensâb, (London 1912), s. 592.

(56) Mecelletu'l—mecme'î'l—'ilmi, XXIII, 20

(57) Resâil, s. 534—537

(58) C. Muhammed İbn Mükerrerem el—Ensâri, İbn Manzûr, Lisânu'l—Arab, (Bulak ts.) XV, 398.

(59) Lisânü'l _ Arab, XV, 399; el _ Kalkaşendi, Subhu'l - A'sâ. (Kahire 1331/1913) XIV, 110; Abdullah el - Bustâni, el - Bustân, (Beyrut 1930) s. 2034.

(60) el—Ahzâb, 33/13.

«Lâ ikâmete leküm» demektir. Aynı şekilde «Ve hasünet müstakarren ve mukâmen» âyetinde de⁶¹ «mükâmen» kelimesi «mev-dien» anlamındadır.⁶²

Bu kelime Lebîd'in bir beytinde de:

«'Afeti'd—diyâru mehalluhâ fe mükâmühâ

«Biminen teebbede gavlühâ fe ricâmühâ». şeklinde geçmekte ve «ikâmet» anlamına gelmektedir⁶³.

«Mükâme» kelimesi de «ikâmet» anlamına kullanılmaktadır. Allah Teâlâ Cennet ehlinden bahsederken şöyle buyurur: «Ellezi ehallenâ dâre'l—mükâmeti min fadlihi»⁶⁴ âyette geçen «mükâme» kelimesi «ikâmet» mânâsındadır.⁶⁵

«Makâme» ve cem'i «makâmât» kelimeleri aynı zamanda emir huzurunda söylenen «hutbe» veya «va'z» mânâsında da kullanılmıştır⁶⁶.

«Siyâde» «efendilik, ululuk»⁶⁷ ve «ühdüse» «haber ve hadîs» mânâlarına da geldiği zikredilmektedir. İkinci mânâda, O, bir grub insanın dinlemek için toplandıkları bir mecliste zikredilen anlatılan sözler anlamına kullanılmaktadır.⁶⁸ Nitekim Bedî'u'z—zemân el—Hemezâni' kelimeyi bu mânâsı ile kullanmıştır. Ebu'l—Feth el—İskenderî'nin etrafında toplananlar arasında 'İsâ İbn Hişâm'da vardır ve söylenen sözleri beğenir:

(61) el—Furkân, 25/76

(62) Lisânu'l—Arab, XV, 399—400.

(63) a.g.e., XV, 400. Makâm kelimesi, mûsikide de kullanılmakta ve «sekiz sestem müteşekkil bir dizide durak ve ikinci derecede durak olan güçlü nağmeler ile seslerin münâsebettar olması» mânâsına gelmektedir.

Tasavvufta ise evliyaullah'ın mezarlar hakkında kullanılır bir tâbirdir. Mevlâna Celâluddin er—Rûmî'nin (öl. 672/1273) türbesinin kapısında «âşıkların kâbesi olan bu makâma noksan gelen tamamlanır» demek olan bir beyit yazılıdır.

Mehmet Zeki Pakalın, Os. Târih Deyimleri ve Terimleri sözlüğü, (İst. 1971) II, 392—3

(64) Fâtır, 35/35

(65) Subhu'l—A'sâ, XIV, 110

(66) ez—Zemahşeri, Esâsu'l—belâğa, (Kahire 1341/1922), II, 285.

(67) el—Bustâni, a.g.e., s. 2034.

(68) Subhu'l—A'sâ, XIV, 110

İsâ İbn Hişâm şöyle der: «Dinliyenlerden birine bu şahsın kim olduğunu sordum. O, 'kendisini tanımadığını, ansızın gelmiş olan bir yabancıdır. Sözü'nün (konuşmasının) sonuna kadar sebret.» dedi⁶⁹.

2. e l - H e m e z â n i ' d e n Ö n c e M a k â m e K e l i m e s i :

Makâme kelimesini ilk kullanan edib Bedi'uz—zemân değildir. Bu kelime gerek câhiliye devrinde, gerekse islâmî devir'de kullanılmamıştır.

a) Makâme, câhiliye devri şiirinde bir mecliste toplanan cemâat⁷⁰ ve «kabile toplantısı» mânâsında kullanılırdı ve nâdinin bir müterâdifi idi.⁷¹ Meselâ Lebîd onu bu mânâda kullanmıştır.⁷²

Lebîd'in, bu kelimeyi diğer bir beytinde de aynı şekilde «meclis» mânâsında kullanmış olduğunu görüyoruz.⁷³

Daha önce de ifâde edildiği üzere makâme kelimesinin cem'i makâmât'tır. Cahiliye devrinde kelime cemi' olarak da kullanılmıştır:

Züheyr İbn Ebî—Sülmân'ın (öl. h. e. 13/609)⁷⁴ beyti şöyledir:

«Ve fihim mekâmâtün hısânün vucühühüm

«Ve endiyetün yentâbühe'l—kavlü ve'l—fi'lu»⁷⁵

Burada da «makâmât», «mecâlis» anlamındadır.⁷⁶ Kelimeyi cemi sigası ile selâme İbn Cendel es—Sa'dinin (öl. 23/600)⁷⁷ divân'ındaki bir beytinde de görmekteyiz:

(69) Makâmât, s. 135.

(70) Lisânu'l—'Arab, XV, 409

(71) C. Brockelmann, İA, VII, 199—200.

(72) Lebîd, Divân, nşr, C. Brockelmann. (Leyden - EvV. BRILL 1891) s. 39, nr. 10. Lisânu'l—Arab XV, 409.

(73) Lebîd, Divân, s. 2.

(74) Bkz. Kehhâle, IV, 186.

(75) Lisânu'l—'Arab, XV, 409

(76) Lisânu'l—'Arab, XV, 409

(77) Selâme İbn Cendel İbn Amr..., Lâkabı, Ebû—Mâlik'tir. Benû—Kâ'b İbn Sa'd et - Temimi kabilesindedir. Hicâz ehli'nden olup câhiliye devri şairidir. Şiirleri güzel ve hikmetlidir... At tavsifi yapan şairlerdendir. Küçük bir şiir divânı vardır. el—A'lâm, III, 162.

«Yevmâni yevmü mekâmâtin ve endiyetin

«Ve yevmü seyryn ile'l—e'dâ ve te'vibu»⁷⁸

Makâme kelimesi câhiliyye Devri'nde «Meclis ve mecliste bulunan topluluk» mânâsını muhâfaza etmiştir.⁷⁹

İslâmi Devirde de önce Kur'ân—ı Kerim'de meclis karşılığında kullanılmıştır:

«Eyyu'l—Ferikayni hayrun ve ehsenu nediyâ»⁸⁰

Bu devirde makâme kelimesi câhiliyye devrine nazaran başka bir renk almış halife veya bir başkasının huzûrunda bir kimsenin vaaz tariki ile sözler söylediği meclis mânâsında kullanılmıştır. Fakat bu mânâda bâki kalmamış yavaş yavaş kendi kendine mutlak söz söyleme mânâsına kullanılmıştır. Yâni ayakta söz söylemenin dışına çıkmış mecliste bir hatibin oturarak veya ayakta söz söyleme ve anlatmasına delâlet etmiştir.⁸¹

Makâmât kelimesi Emevî Halifeleri ile ilk devir 'Abbâsî Hâlifesi zamanlarında da bazı ufak değişikliklerle yine kullanılmış ve bu halifelerin dindâr kimselerin ağzından dîni, ahlâki hikâye ve vaazlar dinlemek için yaptıkları toplantılara delâlet etmiştir.⁸²

Hişâm İbn 'Abdi'l—Melik (öl. 125/743)⁸³, Hâlid İbn Safvân'

(78) el—Mufaddal, ed—Dabbi, el—Mufaddaliyyât thk ve şrh. Ahmed Muhammed Şâkir, 'Abdusselâm Muhammed Hârun, (Mısır, Matba'atu'l - Maârif 1361—1362), I, 18. Beyit nr. 10. «Makâmât» kelimesi bu hâli ile meclis anlamındadır. Mîm'in ref'i ile okunma ihtimâli nazarı itibâre alınırsa «ikâmet» mânâsına gelmiş olur. a.g.e., I, 118, dip not.

(79) Bir câhiliyye şâiri olan el—Museyyeb İbn 'Ales İbn Mâlik'in bir beytinde de geçmektedir. «Onların meclislerinin toprağı misk gibidir. Fakat kabirlerinin toprağı miskten daha hoş kokuludur». es—Sibâi, Târihu'l—edebi'l—'Arabî, III, 197.

(80) Meryem, XIX/73.

(81) Fâres İbrâhim Hariri, a.g.e., I, 126

(82) C. Brockelmann, a.g.e., VII, 198.

(83) Hişâm İbn 'Abdilmelik İbn Mervân, Şamda bulunan Emevî Devleti meclislerinden. Dimaşk'ta doğdu. Kardeşi Yezid'in (105/723) yılında vefâtından sonra O'na biat edildi... Yazları Basra'da otururdu ve ölümü de orada oldu. el—A'lâm, IX, 84—85

in⁸⁴ ağzından bazı hikâye ve vaazları dinlemek için böyle toplantıları tertib etmiştir.⁸⁵

İbn Kuteybe (öl. 276/889) muhtelif halife ve meliklerin huzurlarında yapılan bu mahiyetteki toplantılardan bahsetmiş ve bunları umûmî olarak koyduğu «Makâmâtü'z-zuhhâd 'inde'l—hulefâ ve'l—mulûk» adı altında toplamıştır.⁸⁶ Hususi mahiyette koyduğu başlıklarda ise kelimeyi müfred olarak «makâm» şeklinde kullanmış ve şu başlıklar altındaki toplantılara yer vermiştir:

«Makâmu Sâlih İbn 'Abdi'l—Celil beyne yedeyi'l—Mehdiyyi»⁸⁷,

«Makâmu raculin mine'z—zuhhâd beyne yedeyi'l—Mensûr»⁸⁸,

«Makâmu Amr İbn 'Ubeyd beyne yedeyi'l—Mansûr»⁸⁹,

«Makâmu a'râbiyyin beyne yedey Süleymân»⁹⁰,

«Makâmu a'rabiyyin beyne yedey Hişâm»⁹¹

«Makâmu'l—Evzâ'i beyne yedeyi'l—Mansûr»⁹²,

«Makâmu Hâlid İbn Safvân beyne yedey Hişâm»⁹³,

«Makâmu'l—Haseni'l—Basri 'inde 'Omer İbn Hübeyra»⁹⁴.

(84) Hâlid İbn Safvân İbn 'Abdillâh İbn 'Amr İbn el—Ehtem et—Temîmî. Arapların iyi konuşan meshûr hatîblerinden biridir. 'Omer İbn 'Abdîlâzîz ve Hişâm İbn 'Abdîlmelik'in meclislerinde bulunmuştur. Basra'da doğup büyümüştür... el—A'lâm, II, 338.

(85) Ebu'l—Rerac el—İsfehânî, Kitabu'l—Egânî, (Kâhire 1346/1928), II, 136—137

(86) Ebû—Muhammed 'Abdullah İbn Müslim İbn Kutaybe ed—Dineverî, 'Uyûnu'l—ahbâr, (Beyrut 1963) II, 333.

(87) Uyunul—ahbâr II, 333.

(88) a.g.e., II, 333—336.

(89) a.g.e., II, 337

(90) a.g.e., II, 337—338

(91) a.g.e., II, 338.

(92) a.g.e., II, 338—341

(93) a.g.e., II, 341—343.

(94) a.g.e., II, 343.

«Makâm» kelimesi bütün bu özel başlıklarda müzekker olarak makâmât kelimesinin müfredi olup, «hutbe ve va'z» mânâsında istilâh olarak kullanılmıştır.

Daha sonra İbn 'Abdi Rabbihi (öl. 327/938) de İbn Kuteybe'nin zikredilen eserinden faydalanarak bu terimi aynı mânâda kullanmıştır. O da genel olarak koyduğu «Makâmâtü'l—'ibâd 'inde'l—hulefâ'»⁹⁵ başlığı altında «Makâmu Sâlih İbn 'Abdilcelîl»⁹⁶, «Makâmu reculin mine'l—'ibâd 'inde'l—mansûr»⁹⁷, «Makâmu ibni's—Semmâk 'inde'r—Reşid»⁹⁸ başlıkları altındaki hutbe ve mev'izaları zikretmiştir.

Daha sonra makâmât kelimesinin el—Mes'ûdi'nin (öl. 345/956) eserinde şöyle kullanıldığını görüyoruz. «Ve hatabe fi ba'di mekâmâtihî»⁹⁹

Mes'ûdi, burada makâmât kelimesini, hutbe, vaaz, ve hikâye anlamında almıştır. Hutbeyi Taus 'Imrân'ın meclisinde okumuştur.¹⁰⁰

Makâmât kelimesinin müzekker olarak müfredi bulunan bu kelime Bedi'u'z—zemân el—Hemezânî'den önce geniş mânâsı ile kullanılmış görünmekte ve «şifâhî hikâye» anlamını taşımaktadır. Nitekim Câhiz'in (öl. 255/868)¹⁰¹ dilinde buna «şîr, atasözleri ve harb hikâyeleri» tabirleri arasında, 'Arap kültürünü teşkil eden unsurlardan biri olarak tesâdüf olunur.¹⁰²

«Makâmât» kelimesi h. III. asırda da biliniyordu ve edebî muhâverelerden bir çeşide isim olarak veriliyordu. Nitekim İbnü'l—Müdebbir'in eserinde şöyle bir ifâde vardır: «Venzur fi kütübî'l - mekâmâti ve'l - hutabi ve muhâverâti'l - arabi»¹⁰³.

(95) Ebû—'Ömer Ahmed İbn Muhammed İbn 'Abdi Rabbihi el—Endelusi, Kitâbu'l—'İkdi'l—Ferid, Kahire 1952/1372, III, 158.

(96) 'İkdu'l—Ferid, III, 158,—159.

(97) a.g.e., III, 159—161.

(98) a.ge, III, 164

(99) 'Ali İbn el—Hüseyn el—Mes'ûdi, Kitâbu'l—murûci'z—zeheb ve me'âdini'l—cevher, (Paris 1861—1877), V, 421—422

(100) a.y.

(101) Kitâbu'l—Buhalâ, s. 218. 13

(102) C. Brockelmann, VII, 198 den naklen

(103) er—Risâletü'l—'azra' dan naklen en—Nesru'l—fennî, I, 245.

III. Hicrî asırda bu kelime câhiliyye ve daha sonraki devirde kullanılan mânânın dışına çıkar ve önceki yüksek mevki'inden aşağıya iner. Seçkin ve itinalı bir dil ile ifâde edilmesi icap eden bir dilenci hitâbesi mânâsına gelmeğe başlar. Bu dilenmelerde söylenen sözler gayet edebidir. Saltanat merkezlerine âit bir imtiyâz olarak kullanılan makâme ıstılâhı artık halkın arasına yayılan ve herkes tarafından kabiliyetlerine göre kullanılan edebiyât hâline gelir.¹⁰⁴ el—Beyhakî (öl. 320/932 civarı) bu asır dilencilerinden birine âit olan bir hitâbeyi Câhız'dan naklen eserine almıştır.¹⁰⁵

Makâme kelimesinin târih manâsında kullanıldığı da müşâhede edilmektedir. el—Beyhakî onu tarihinin bir faslına ad olarak kullanmıştır.¹⁰⁶

«el - Mekâmetü fi ma'nâ velâyeti'l - ahdi bi'l - emir Şihâbi'd Devle Mes'ûd vemâ cerâ min ehvâlihi. Burada «el - makâme» tarih anlamındadır.

Makâmât kelimesi h. IV. asırda, Arap nesrine âit edebî bir şekil için ıstılâh olarak şöhret bulmuştur. Kelime daha önce bir takım edebî ve ictimâî mânâlarda kullanıldıktan sonra gerek konu gerekse uslûb yönünden farklı bir şekil almıştır. Onu IV. asırda kendine hâs husûsiyetler içinde kullanan ve ayrı bir hüviyetle edebiyata mal ederek meşhûr eden Bedî'u'z—zemân el—Hemezânî'dir.

Ancak Bedî'uz—Zemân bu san'atı her şeyi ile, bütûn husûsiyetleri ile ortaya koyan kimse olarak kabûl edilemez. Fakat O, mahâret ve müstesnâ kâbiliyeti ile eski Arap edebiyatında bulunan şeyleri birbirine terkib ve mecz ederek ilgi çekici bir san'at dalı meydana getirmiş ve birçok manâlara sahip olan makâmât kelimesini, meydana getirdiği san'ata ıtlâk etmiştir. Böylece o, kelimenin diğer mânâlarını bir kenara atarak kendine yalnız edebiyâta mahsûs olan ıstılâh manâsını almıştır. Bu çeşit edebiyat aslında Hutay'a'nın (öl. 45/665),¹⁰⁷ islâmiyetin ilk devirle-

(104) C. Brokkelmann, a.g.e., VII, 198; Fâres İbrahim Hariri, a.g.e., I, 130; Enis el Makdîsi a.g.e., s. 377.

(105) Bkz. İbrâhim İbn Muhammed el-Beyhakî, el-Mahâsin ve'l-masâvi, (M. es—Se'âde, Mısır 1325/1906), II, 217—218.

(106) Ebu'l—Fadl el—Beyhakî, Tarihu'l—Beyhakî, Farsça'dan Çev: Yahya el—Haşşab—Sâda Neş'et, (Dâru't—tıbâ'atî'l—hadîsiye, Mısır. ts) s. 115.

(107) Adı, Cevvel İbn Evs İbn Mâil el—'Absî'dir. el—Hutay'a lâkâbı ile meş-

rinde yaygın hâle gelmiş olan sövüp sayma ve hicivlerini ihtivâ eden şiirlerin kalıntılarıdır. Dilencilerin secîli sözlerle dinlenmesi ve aynı sövüp saymalar h. III. asırda da kök tutmuş idi.¹⁰⁸ Bu bakımdan IV. asırdaki makâmât ıstılâhının İslâm ve ondan önceki devirde çeşitli kıssaların sunulduğu hikâyecilerin meclisleri ile sıkı bir alâkası olduğu¹⁰⁹ görülmektedir.

2— e l — H e m e z â n î ' n i n M a k â m â t ı

Hemezâni, Makâmât kelimesini meşhûr edebî eserine isim olarak vermiştir. Eserinde bulunan 51 makâmeden herbirinin adında makâmât'ın müennes müfredi olan «makâme» kelimesini kullanmıştır. Sonra da konuya uygun isimler koymuştur. Görüleceği üzere her makâmede İsâ İbn Hişâm adında bir râvi, Ebu'l-Feth el-İskenderi adında da bir kahraman vardır. Ebu'l-Feth dilenmek, para toplamak için şehirden şehire dolaşan bir edîbdir. Bu bakımdan el—Hemezâni bazı makâmelerinde el—İskenderi'nin gezdiği şehirleri isim olarak kullanmıştır: «el—Makâmetu'l - Belhiyyiye»¹¹⁰, «el - Makâmetu's - Sicistâniyye»¹¹¹, el - Mekâmetu'l—Kûfiyye¹¹², el—Makâme—tu'l—Azerbaycâniyye¹¹³, el—Makâmetu'l—Curcâniyye¹¹⁴, el—makâmetu'l—Isfehâniyye¹¹⁵, el—Makâmetu'l—Bağdadiyye¹¹⁶, el—Makâmetu'l—Basriyye¹¹⁷, v.s. gibi. Bazı makâmelerine tavsif ettiği hayvanın adını verir; el—Makâmetu'l—esediyye¹¹⁸ gibi, bazısına yine konuya uygun

hurdur. Cahiliyye ve islâmi devri idrâk etmiş muhadram bir şâirdir. Müslüman oldu. Fakat daha sonra irtidât etti. Çok acı ve ağır hicivleri vardır. Anasını babasını ve hattâ kendisini de hicvetmiştir. Nerede ise hicvetmediği kimse kalmamış gibidir. Bir şiir dîvanı vardır. Kehhâle III. 129.

(108) Fâres İbrâhim Harîrî, a.g.e., I, 132.

(109) Enis el—Makdîsi a.g.e., s. 377

(110) Makâmât, s. 9

(111) Makâmât, s. 14

(112) Makâmât, s. 20

(113) Makâmât, s. 40

(114) Makâmât, s. 43

(115) Makâmât, s. 48

(116) Makâmât, s. 55

(117) Makâmât, s. 59

(118) a.g.e., s. 25

olarak bir yemek adını verir: el— Makâmetu'l—Madiriyye¹¹⁹ gibi. Bazılarına da aynı şekilde mevzûa en uygun ismi verir: el— Makâmetu'l—karidiyye¹²⁰, el—Makâmetu'l—va'ziyye¹²¹, el— Makâmetu'l—İblisiyye¹²² de şeytana taalluk eder, el—mulûkiyye¹²³ de ise melik Halef İbn Ahmed'le alâkalıdır.

Bedî makâmâtında kendi zamânına kadar geçen müddet içinde makâme kelimesinin delâlet ettiği bütün mânâları kullanmış olmakla beraber Şevki Dayf'ın ifâde ettiği gibi onun makâmeleri daha çok hadîs (konuşma) uslûbundaki bir takım hikâye ve kıssalardır¹²⁴.

a— Makâmelerin Adedi:

Bedî'z—zemân el—Hemezânî bizzat kendisi kudye san'atı ile ilgili olarak 400 makame yazdığını ve bunlardan ikisinin dahi ne lâfız ne de mâna olarak birbirine benzediğini söylemektedir.¹²⁵ Muâsırı bulunan es—Se'âlibî'de (öl. 429/1037) Bedî'in 400 makâme dikte ettirmiş olduğunu zikreder.¹²⁶ Halbûki bu gün elimizde bulunan O'na ait makâme sayısı sadece 51'dir. Bu ise, kendisinin 400 makâme yazdığı yolundaki fikrine zid düşmektedir. Bu aradaki tenâkuzu izâle maksadı ile Şevki Dayf şöyle bir tahlilde bulunuyor:

«Bedî'u'z—zemân'ın eserini İbn Dureyd'in kırk hadîsine nazîre olarak meydana getirmesi hadîslerinin veya makâmâtın sayısının kırk olmasını gerektiriyordu Gayet açıktır ki, o Neysâbur'da sadece kırk makâme yazdı. Neysâbur'dan ayrıldıktan sonra bu sayıyı artırmayı münâsîp gördü ve huzûruna geldiği zaman Halef İbn Ahmed'i övme bâbında altı makâme daha yazdı. Bilâhare beş makâme daha yazmış böylece meydana getirdiği makâmelerin sayısı 51 olmuştur.»¹²⁷

(119) Makâmât, s. 101

(120) Makâmât, s. 1

(121) Makâmât, s. 128

(122) Makâmât, s. 182

(123) Makâmât, s. 226

(124) Şevki Dayf, a.g.e., s. 8

(125) Resâil, s. 390 nr. 153; s. 516 nr. 219

(126) Yetimè, IV, 257.

(127) Şevki Dayf, a.g.e., s. 17

Böyle bir te'vîl tarzı bizce de uygundur ve ma'kûldur. Zira O'na ait makâmelerden bir kısmının kaybolduğunu düşünsek bile, herhalde bunlardan 349'unun zâyî olduğunu tasavvur etmek mümkün değildir. Gâliba Bedi'uz—zemân övünebilmek, yaptığı işin büyüklüğünü ifâde edebilmek için 40 rakamı yerine 400 ü zikretmiştir.

Şu husus da O'na ait makâmelerin 51 olduğunun doğruluğunu isbâta yarıyabilir: el—Hemezânî'den sonra gelen talebesi el—Harîrî (öl. 516/1122), hocasının açmış olduğu çığırını takib ederek, meşhûr eseri olan makâmât'ını yazdığını ifâde etmiş ve eserinin önsözünde Bedi'in üstünlüğünü bizzat söylemiştir.¹²⁸ Eğer el-Hemezânî'ye ait makâme sayısı mevcûd olandan fazla olsa idi el—Harîrî hocasının eserine nazire olarak kaleme aldığı eserindeki makâme sayısını ona göre ayarlıyacaktı. Halbûki el—Harîrî'nin yazdığı makâmelerin sayısı sadece 50'dir. O Bedi'in-kine eş düşsün diye bu rakamı kabul etmiştir.

Netice olarak Bedi'uz—zemân'a âit makâmât sayısının 51'den fazla olamayacağı fikrinde karar kılıyoruz.

b— Makâme Çığırını İlk Açan el— Hemezânî mi?

Bedi'uz—zemân makâmâtını yazarken kendinden önceki edîblerden herhangi birinin etkisi altında kalmış mıdır? Kalmış sa bu te'sir makâmâtının konuları yönünden midir? Yoksa us-lûb itibârı ile midir?

el—Hemezânî'nin makâmâtını kendinden öncekilerin te'siri altında kalarak meydana getirdiğini ilk söyleyen el—Husrî (öl. 453/1061) olmuştur. el—Husrî Bedi'uz—zemân'ın, Ebû—Bekr Muhammed İbn Dureyd'in (öl. 321/933) eseri olan «Kırk hadisini gördüğünü ve ona nazire olmak üzere kûdye—dilencilik konusunda 400 makâme yazdığını ifâde etmektedir.¹²⁹

el—Hemezânî'den sonra bu sahâda meşhûr eserini yazmış olan el—Harîrî (öl. 516/1122) ise makâmâtı'nın önsözünde Bedi'in, sahasında tek ve parmakla gösterilebilecek bir edîb olduğunu, kendisinden sonra belâğatta Kudâme (öl. 337/948)¹³⁰ olsa

(128) Bkz. Ebû Muhammed el—Kâsım İbn 'Ali İbn 'Osman el—Harîrî, Kitâbu'l—Makâmâtı'l—Edebiyye, (Mısır 1326) s. 4—5.

(129) Zehru'l—âdâb, I, 305; Krş. D.S. Margoliouth. İA, VI, 426.

(130) Ebu'l—Ferac Kudâme İbn Ca'fer,

Bağdatlı meşhûr nesir üstâdıdır. Mantık ve felsefe ilimlerinde te-

bile yine onun artığı olan sudan bir avuç alarak, bu mevzûda onun delâleti ile dolaşabileceğini ifâde ve itirâf ettikten sonra şu beyitleri okur:

«Eğer Sû'da için ondan evvel aşkımla ben ağlasa idim pişman olmadan önce derdime şifâ bulurdum. Fakat o, benden önce ağladı ve ağlayışı beni de ağlattı. Bunun için dedim ki: «şeref öne geçenindir».¹³¹

el—Harîrî bu sözleri ile makâmât san'atını ilk inşâ edenin el—Hemezânî olduğunu itirâf etmiştir.

Kalkaşendî de (öl. 821/148)¹³² «makâmât san'atının kapısını ilk açan zamânın 'allâmesi ve edebiyât dünyasının lideri Bedî'u'z—zemân el—Hemezânî'dir» demektedir.¹³³

Ya'kût el—Hamevî (öl. 626/1229) ise el—Husri'nin yukarıda zikredilen ifâdesini aynen olduğu gibi alır ve fakat konu ile ilgili olarak herhangi bir açıklama veya yorum yapmaz¹³⁴

C. Brockelman da bu edebî çeşidi ilk olarak ortaya koyma şerefının el Hemezânî'ye âit olduğunu zikrederek şöyle demektedir:

«el—Hemezânî'nin İbn Düreyd'in Hadis—i Erbein'inden mülhem olması lehinde hiç bir muhâkeme yürütemiyoruz. Zira bu eser bu güne kadar gelmiş değildir. Ne olursa olsun bilhassa şekil bakımından zengin olmayan Arap Edebiyatında pek mebzûl mahsüller verecek olan yeni bir edebî örneğin yaratılması şerefi el—Hemezânî'ye âittir. Bize kadar gelmiş ve daha Harîrî'nin bile yegâne bildiği parçaları meydana getiren 51 makâmâ'nin el—Hemezânî'nin bütün eserlerinin takriben sekizde birini teşkil ettiğini anlatan rivâyete inanmak lâzım gelirse,¹³⁵ onun kâbiliye-

mâyüz etmiştir. Adı belâgatta darb—ı mesel olmuştur. Birçok kıymetli eserleri vardır... Bağdat'ta ölmüştür. el—A'lâm, VI, 31; Kitabu'l—harâc. Kitâbu Sarfi'l—hemm Kitâbu nuzhet'l—kulüb... gibi eserleri vardır. İbnu'n—Nedim, el— Fihrist, s. 130

(131) el—Harîrî, Makâmât, mukaddime, s. 7—8.

(132) Hayâtı ve eserleri için bkz. Şezerât, VII, 149.

(133) Subhu'l—a'sâ, XIV, 110

(134) Mu'cemu'l—udebâ, I, 98—99

(135) Bedî'in makâmelerinin sayısının 51 den fazla olmadığını daha önce söylemiştik.

tini hakkı ile takdir bile edemeyiz».¹³⁶

Burada bütün makâmeler hakkında bilgi edinilmesini sağlamak için her makâmenin adı ve kısaca konusu belirtilecektir:

1. el — makâmetu'l — Karî-
diyye (1 - 5) : Konusu edebidir. Bedî'in İm-
riu'l — Kays, en — Nâbiğa,
Züheyr, Cerir ve Ferazdak
hakkındaki görüşlerini ihti-
vâ eder.
2. el — Makâmetu'l — Ezâ-
ziyye (6 - 9) : Dilencilikle ilgilidir. Bir
meyve satıcısından bahse-
der.
3. el — makâmetu'l — Bel-
hıyye (9 - 13) : Kağıtlar vâsıtası ile dileni-
lir.
4. el — makâmetu'l — Sicis-
tâniyye (14 - 20) : Va'z yolu ile küdye
5. el — makâmetu'l — Kûfiy-
ye (20 - 25) : Yolcu olduğu zannını ver-
mek sûreti ile gece kapı ça-
larak hileye başvurma, küd-
ye
6. el — makâmetu'l. — Ese-
diyye (25 - 35) : Biri yol kesen, diğeri ise as-
lanla beraber olan iki kişi
arasında geçen konuşma.
Eski bir hikâye olduğu zan-
nedilmektedir.
7. el — makâmetu'l — Gay-
lâniyye (35 - 40) : Edebî bir makamedir. Zu'r
— Rumme adı ile meşhûr
Gaylân İbn 'Ukbe ile Faraz-
dak arasında geçen bir hic-
viyedir.
8. el — makâmetu'l — Azar-
beycâniyye (40 - 43) : Ebu'l — Feth el — İskende-
ri'nin düzenbazlıkları, konu-
su dilenme.
9. el — makâmetu'l — Cür-
câniyye (43 - 48) : Konusu küdye,
10. el — makâmetu'l — Esfa-
hâniyye (48 - 52) : Dini âlet ederek, halkı alda-
tan ve onlardan para sızdı-

(136) C. Brockelman, İA, VII, 198, krş. C. Brockelman, Târihu'l—edebi'l—Ara-
bi, II, 112.

11. el — makâmetu'l — Ehvâziyye (52 - 55) : Konusu dîni bir mâhiyet arzeder. Olay bir arkadaş grubu arasında cereyân eder. Kısa bir va'z vardır. Sonunda gâyenin dilenme olduğu anlaşılır.
12. el — makâmetu'l — Bağdâdiyye (55 - 59) : İsâ İbn Hişâm Bağdat'ta bir köylüyü aldatarak yediği yemeklerin parasını ona ödetir. Burada o devirdeki bir lokanta ve içindeki bazı yemeklerin tavsifi vardır. Bu makâmede Ebu'l — Feth el — İskenderi'nin adı geçmez. Onun diğer makâmelerde gördüğü görevi burada İbn Hişâm görür.
13. el — makâmetu'l — Basriyye (59 - 64) : Gâyet samimî bir grub arkadaşın gezinti ve eğlenmeleri. Neticede Ebu'l — Feth'in muhtelif hilelere başvurarak dilenmesi.
14. el — makâmetu'l — Fezâriyye (64 - 69) : Edebiyat ve şiir yolu ile dilenme.
15. el — makâmetu'l — Câhizîyye (69 - 75) : Bir dâveti, şeklini, mâhiyetini ve verildiği yeri tavsif. Cahız'ı tenkid...
16. el — makâmetu'l — Mekfûfiyye (75 - 78) : Körlük numarası yaparak insanları kandıran bir sâilin tavsifi.
17. el — makâmetu'l — Buhâriyye (79 - 82) : Buhâra câmiinde çocukları âlet ederek dilenme
18. el — makâmetu'l — Kazvîniyye (83 - 88) : el — İskenderi, zengin ve şerefli bir insan iken perişan ve fakir bir duruma düştüğü intibâını uyandıran bir hilekâr rolünde...
19. el — makâmetu'l — Sâsâ-

- niyye (89 - 93) da bir dilenci topluluğu olarak tanınan sasâniyye grubunun özellik ve dilenme tarzlarını ifâde etmektedir. Bu arada bazı yiyecek ve giyeceklerin tevsifini görmekteyiz.
20. el — makâmetu'l — Kırdıyye (93 - 94) : Bağdat caddelerinden birinde insanların bir maymun oynaticısının etrafında toplanmaları.
21. el — makâmetu'l — Mevsıyye (95 - 100) : Hilekâr ve sahtekâr bir kimşenin menfeati için her türlü yola başvurabileceğini canlı örneği ile ifâde etmektedir.
22. el — makâmetu'l — Madi-riyye (101-115) : Mâhiyeti bir yemeğe davettir. Orada yemeğin evin ve bir kısım âlet ve âdetlerin tavsifi mevcuttur.
23. el — makâmetu'l — Hırzıyye (116-119) : Muska vâsıtası ile insanları kandırıp para toplama. Bu makâme o devir insanlarını seyahate düşkün olduklarını ve muskaya inanmakta bulduklarına işaret eder.
24. el — makâmetu'l — Mâristâniyye (119-125) : Konusu dînidir. Basra'da bulunan akıl hastahânesindeki bir akıl hastası vâsıtası ile mu'tezile'nin Ehl—i Sünnet'e zıd olan görüş ve inançlarının tenkididir.
25. el — makâmetu'l — Mecâ'iyye (125-128) : Bağdat'ta meydana gelen bir kıtlığın tavsifidir. Bazı i-çecek ve yiyeceklerin isim ve özellikleri sayılmaktadır.
26. el — makâmetu'l — Va'zıyye (128-136) : Dini bir makâmedir. Güzel bir va'z örneği vardır. Vâiz Ebu'l — Feth el — İskenderi'dir.
27. el — makâmetu'l — Esvedıyye (136-140) : Esved İbn Kinân adında bir

28. el — makâmetu'l — İra-
kıyye (141-150) : Arap şeyhinin misâfirper-
verliği ve el — iskenderi'nin
çöl de bu şeyhe sığınarak
ondan istifâdesi...
29. el — makâmetu'l — Ham-
dâniyye (150-156) : Şiir tenkîdi, Bu makâme bi-
ze o devirde şiir ezberleme-
nin yaygın olduğunu göster-
mektedir.
30. el — Makâmetu'l — Rusâ-
fiyye (157-165) : Seyfu'd — Devle İbn Ham-
dan'ın meclisinin ve ona
takdîm olunan bir atın tavsî-
fidir. Bu makâmede atla il-
gili bütün kelimeler bir a-
raya getirilip, zikredilmiştir.
Makâme ta'lim içindir.
31. el — makâmetu'l — Miğ-
zeliyye (165-168) : Rusâfe Bağdat'ın güney —
doğusunda bulunan meşhur
bir mahalledir. Hırsızların
çeşit, âdet ve hususiyetlerin-
den bahseder.
32. el — makâmetu'l — Şirâ-
ziyye (168-172) : Kirmân ve tarakla ilgili ke-
limeler toplanmıştır ve bu i-
ki âletin husûsiyetlerinden
bahseder.
33. el — makâmetu'l — Hul-
vâniyye (172-176) : İsâ İbn Hişâm Şiraz'da bir
hücrede bulunmaktadır.
Vatanını terkeden el — İsk-
kenderi buraya gelmiştir.
34. el — makâmetu'l — Nehi-
diyye (177-181) : Hulvân Irak şehirlerinden
biridir... Bu makâmede ha-
mam haccâm berberin özel-
liklerinden bahsedilir. Ha-
mama giriş, yıkanma ücreti
ve hamamla ilgili bazı âdet-
ler zikredilir.
35. el — makâmetu'l — İbli-
siyye (182-187) : Bazı yiyeceklerin tavsîfi...
36. el — makâmetu'l — Erme-
niyye (187-191) : İblisle muhayyel bir karşı-
laşma...
- : Fırın, ekmekçi, ekmek ve E-
bu'l — Fath el İskenderi'nin

37. el — makâmetu'l — Nâci-
miyye (191-196)

38. el — makâmetu'l — Hale-
fiyye (196-199)

39. el — makâmetu'l — Ney-
sâbüriyye (199-202)

40. el — makâmetu'l — 'Ilmiy-
ye (202-204)

41. el — makâmetu'l — Vasıy-
ye (204-207)

42. el — makâmetu'l — Say-
mâriyye (207-216)

43. el — makâmetu'l — Dinâ-
riyye (216-222)

44. el — makâmetu'l — Şi'riy-

hilelerinden bahsedilir.

: Evin birinde bir grub fâzıl ve âlim arkadaş arasında yapılan edebî bir müzâkere, küdye ve Halef İbn Ahmed'i madh üzerinde te'sis edilmiştir.

: Halef İbn Ahmed'i medh... Bu makâmede Ebu'l — Feth el — İskenderî'nin adı yoktur.

: Neysâbur kadılarının ahlâki durumunun tavsif ve tenkidi. Zamanının ictimâî bozukluklarına temâs ediyor.

: İlmi kazanmanın yol ve usûlü zikrediliyor. Bedî bu makâmesi ile talebelerine ilim için bir takım zorluklara göğüs germelerinin lüzumuna işaret ediyor.

: Bir şâir oğluna insanlara karşı nasıl muâmele edeceğini öğretiyor. Ve ticârî hayatta hırsı tavsiye ediyor. Bu arada satranç oyunundan da bahsediliyor.

: Ebu'l — 'Anbes es — Saymarî adında bir şahıs kendi durumunu, mal kazanma ve şöhretini dile getiriyor. Zenginlerin durum ve yaşayışını tavsif ediyor. Bu arada bir çok âlet, yiyecek ve içeceklerin isimleri zikrediliyor.

: İki dilenci arasında cereyân eden sövme yarışması. Hangisi daha iyi ve daha çok söverse ona bir dinar verileceği va'd edilmiştir...

- ye (222-226) : Şiir tenkidi ile ilgili ilmî bir makâmedir.
45. el — makâmetu'l — Mu-
lûkiyye (226-229) : Halef İbn Ahmed'in medhi, bu arada meliklerin âdet ve hediyelerine işâret edilmiş olunmaktadır.
46. el — makâmetu's — Suf-
riyye (229-230) : Paranın güzel bir tasviridir. Ebu'l — Feth'in adı zikredilmez. Çok kısa bir makâmedir.
47. el — makâmetu's — sâriy-
ye (231-233) : Sâriye, Taberistan'da bulunan bir şehir adıdır. Konu Halef İbn Ahmed'i medh etmedir. Meclis bir vâli huzurunda kurulmuştur.
48. el — makâmetu't — Temi-
miyye (233-236) : Şam beldelerinde yaşayan halkın düşkünlüğü, Lîstan emiri ve halkının ise övgüsü konu edilmiştir. Bu makâmede Ebu'l Feth el — İskenderi'nin adı geçmemektedir.
49. el — makâmetu'l — Ham-
riyye (236-242) : Râvinın, gençlik günlerini yâdidir. Dostları ile beraber oturup yiyip içtikleri bir içki sofrasını ve girdikleri meyhâne ve sâhibini tavsif eder. Şarabın özelliklerini sayar. Makâme el — İskenderi'nin edibâne sözleri ile sona erer.
50. el — makâmetu'l — Mat-
labiyye (243-246) : Edebi bir makâmedir. Dünyanın değersiz ve vefâsızlığını vâsfetmektedir. Bir şahıs zühdü ile insanları kandırmakta ve bazı hazînele-
rin yerini bildiğini iddiâ ederek onları soymaktadır.
51. el — makâmatu'l — Biş-
riyye (247-256) : Eski hikâyelerden biridir. Kuvvetle evlenmeyi tasvir eder.

D— Makâmâtın Yazma, Neşir ve Tercemeleri :

1. Y a z m a l a r ı :

1. İst. Âşir Efendi Kt. nr. 912
2. İst. Ayasofya Kt. nr. 4283
3. İst. Bayezıt Ktb. nr. 2640
4. İst. Fâtih Ktb. nr. 4097/4098
5. İst. Nûru Osmaniye Ktb. nr. 7042
6. İskenderiye, 134 Edeb.
7. Tahrân, 2/303
8. Paris, I, 3923
9. Cambridge, I, 118, 1096 - 1097
10. Hâfniyâ, 224. (1)

2. N e ş i r l e r i :

Makâmât'ın muhtelif basımları yapılmıştır, yer ve tarihleri şöyledir:

1. Bulak 1291
2. İstanbul 1298
3. Kâhire 1304/1923
4. Beyrut 1889, 1908, 1924, 1957, (Muhammed 'Abduh'un (öl. 1950), şerhi ile. (2)
5. Kâhire 1315 (Mahmûd er-Râfi'inin ta'likâtı ile Resâil'in hâmişinde).
6. Tahran 1296. Taş basma.
7. Hindistan 1296
8. Kunber 1904 (sâdece 10 makâme'nin tab'ı yapıldı).
9. Lukhnu 1306. Vekil Ahmed İskender Bori'ye âit bir ter-

(1) C. Brockelman, a.g.e., II, 116

(2) Yazı boyunca kaynak olarak gösterilen neşir, Muhammed 'Abduh'un şerhi ile 1889 da Beyrut'ta basılmış olandır.

ceme ile neşredildi³.

10. Leipzig 1841 (Makâmât'ın tamamı olmayıp, bazı makâmelerin basımıdır)⁴

3 Garb dillerine Yapılan Tercemeleri:

1. Almanca'ya Reöcher tarafından yapılan terceme.
(O. Rescher, Beitræge Zur Maq. - Lit, 5, Loeuberg 1913)

2. İngilizce'ye Prendergast tarafından yapılan terceme.
(The maqâmât of B.al-Z.al-H.transl.From the Ar. With an introd and notes by W. j. Prendergast, Madras 1913, London 1918).

Diğer Tercemeler :

3. Consessus Hamadanensis Vulgs dicti Bedî al-zamân e Cod. ms. fratris sui ejusdemque typis arab. ed. Scheidius. s. I. e. a. (Euting 1572).

4. De Sacy, Chreston. or. III, 78/83

5. Grangret de la grange Antholog, ar. 153/60

6. E. Amthor, Klange aus dem Ostan 1843⁵

(3) C. Brockelman, Târîhu'l - 'Arabî, Arapça'ya çeviren: Dr. 'Abdu'l - Halîm en - Neccâr, (Mısır. 1968) II, 115.

(4) Serkîs, Yûsuf İlyân, Mu'cemu'l - matbû'âti'l - 'Arabiyye, (Mısır 1931/1349) II, 1896

(5) C. Brockelman, a.g.e, II, 115.